

KRYSTYNA DŁUGOSZ-KURCZABOWA
STANISŁAW DUBISZ

GRAMATYKA HISTORYCZNA JĘZYKA POLSKIEGO

w testach,
ćwiczeniach
i tematach
egzaminacyjnych

KRYSTYNA DŁUGOSZ-KURCZABOWA
STANISŁAW DUBISZ

GRAMATYKA HISTORYCZNA JĘZYKA POLSKIEGO

w testach,
ćwiczeniach
i tematach
egzaminacyjnych

Recenzenci

Marek Cybulski

Halina Karaś

Józef Kąś

Józef Porayski-Pomsta

Projekt okładki

Jakub Rakusa-Suszczewski

Redaktor prowadzący

Maria Szewczyk

Redaktor

Katarzyna Sobolewska

Redakcja techniczna

Elżbieta Czajkowska

Korekta

Anna Smaga

Skład i łamanie

Zakład Graficzny UW

© Copyright by Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2006

© Copyright by Stanisław Dubisz and Krystyna Długosz-Kurczabowa 2006

ISBN 83-235-2646-9 (PDF)

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego

00-497 Warszawa, ul. Nowy Świat 4

<http://www.wuw.pl>; e-mail: wuw@uw.edu.pl

Dział Handlowy WUW: tel. (0 48 22) 55-31-333; e-mail: dz.handlowy@uw.edu.pl

Księgarnia Internetowa: <http://www.wuw.pl/ksiegarnia>

Wydanie I

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział I. Testy	8
I.1. Pochodzenie języka polskiego i metodologia badań	8
I.2. Fonetyka	19
I.3. Fleksja	36
I.3.1. Rzeczownik	36
I.3.2. Zaimek	48
I.3.3. Przymiotnik	52
I.3.4. Liczebnik	57
I.3.5. Fleksja imienna – zagadnienia ogólne	61
I.3.6. Czasownik	63
I.4. Słowotwórstwo	71
I.4.1. Derywacja	71
I.4.2. Kompozycja	76
I.5. Słownictwo. Zmiany znaczeniowe. Etymologia	79
I.6. Składnia	83
Rozdział II. Ćwiczenia	89
II.1. Pochodzenie języka polskiego i metodologia badań	89
II.2. Fonetyka	96
II.3. Fleksja	104
II.3.1. Rzeczownik	104
II.3.2. Zaimek	109
II.3.3. Przymiotnik	111
II.3.4. Liczebnik	113
II.3.5. Fleksja imienna – zagadnienia ogólne	115
II.3.6. Czasownik	116
II.4. Słowotwórstwo	121
II.4.1. Derywacja	121
II.4.2. Kompozycja	124
II.5. Słownictwo. Zmiany znaczeniowe. Etymologia	126
II.6. Składnia	129

Rozdział III. Tematy egzaminacyjne	133
III.1. Pochodzenie języka polskiego i metodologia badań	133
III.2. Fonetyka	134
III.3. Fleksja	138
III.3.1. Rzeczownik	138
III.3.2. Zaimek	140
III.3.3. Przymiotnik	141
III.3.4. Liczebnik	142
III.3.5. Fleksja imienna – zagadnienia ogólne	143
III.3.6. Czasownik	144
III.4. Słowotwórstwo	145
III.4.1. Derywacja	145
III.4.2. Kompozycja	146
III.4.3. Skróty i skrótowce	146
III.4.4. Słowotwórstwo historyczne – tendencje rozwojowe	146
III.5. Słownictwo. Zmiany znaczeniowe. Etymologia	147
III.6. Składnia	148
Odpowiedzi do rozdziału I	150
Odpowiedzi do rozdziału II	158
Wykaz skrótów i oznaczeń	221

Wstęp

W zamyśle autorów niniejsze opracowanie powinno służyć dwom podstawowym celom dydaktycznym – nabywaniu i utrwalaniu wiedzy z zakresu gramatyki historycznej języka polskiego. Traktujemy je jako uzupełnienie naszego podręcznika, w którym zawarliśmy kurs tego przedmiotu, najczęściej realizowany na studiach polonistycznych – por. Krystyna Długosz-Kurczabowa, Stanisław Dubisz, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2006 (zob. także wydanie poprzednie – Warszawa 2001).

Podręcznik w obecnej wersji zawiera wykład zagadnień teoretycznych ujętych w siedmiu częściach tematycznych: 1. *Pochodzenie języka polskiego*; 2. *Fonetyka i fonologia języka polskiego – rozwój historyczny*; 3. *Fleksja imienna*; 4. *Fleksja werbalna*; 5. *Słowotwórstwo*; 6. *Składnia w epoce przedpolskiej i polszczyzny przedpiśmiennej*; 7. *Składniowo-stylistyczny rozwój literackiej polszczyzny ogólnej (XVI–XX w.)*. Niniejsze opracowanie zawiera testy, ćwiczenia i tematy egzaminacyjne, kładzie zatem nacisk na praktyczną stronę procesu nauczania i uczenia się. Mamy nadzieję, że będzie ono pomocne zarówno prowadzącym ćwiczenia z gramatyki historycznej języka polskiego, jak i studentom. Adresujemy to opracowanie i do słuchaczy studiów stacjonarnych (licencjackich oraz magisterskich), i do słuchaczy studiów zaocznych, które z samej swej istoty wymagają bardziej intensywnej samodzielnej pracy studenta. Należy podkreślić, że w tym zbiorze testów i ćwiczeń zostały również uwzględnione informacje i materiały, które są zawarte w drugim – komplementarnym do podręcznika – opracowaniu, obejmującym interpretacje tekstów staropolskich – por. Wanda Decyk-Zięba, Stanisław Dubisz (red. nauk.), *Teksty staropolskie. Analizy i interpretacje*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2003. Opisy i interpretacje dotyczą następujących staropolskich zabytków polszczyzny: *Bulli gnieźnieńskiej*, *Bogurodzicy*, *Kazań świętokrzyskich*, rot przysięg sądowych, *Żywota św. Błażeja*, *Biblii królowej Zofii*, *Psałterza floriańskiego* i *Psałterza puławskiego*, *Kazań gnieźnieńskich*, *Traktatu o ortografii polskiej* Jakuba Parkoszowica, *Legendy o św. Aleksym*,

Żalów Matki Boskiej pod krzyżem, Rozmowy mistrza Polikarpa ze śmiercią, Satyry na leniwych chłopów. Obejmują zatem podstawowy dydaktyczny korpus tekstów staropolskich.

Gramatyka historyczna języka polskiego w testach, ćwiczeniach i tematach egzaminacyjnych jest swego rodzaju przewodnikiem po problematyce, która – z pozoru – może wydawać się trudna i hermetyczna, ale po bliższym poznaniu okazuje się bardzo przydatna dla polonisty-filologa. Opracowane przez nas testy, ćwiczenia i tematy koncentrują się – w naszym zamierzeniu – na zagadnieniach najważniejszych, służą utrwalaniu i uzupełnianiu wiedzy o nich. Odpowiedzi, które zamieszczamy na końcu opracowania, pozwalają ocenić uczącym się, czy ich wiadomości są wystarczające i pewne. Zadania mają różny stopień trudności i w zależności od tego mogą być spożytkowywane przez odbiorców o różnym zakresie wiedzy z gramatyki historycznej języka polskiego. Naszą intencją było również to, by nie izolować wiedzy o historycznych stadiach rozwojowych polszczyzny od wiedzy o jej stanie współczesnym. Dlatego też w testach i ćwiczeniach są liczne odwołania do językowej współczesności, dzięki czemu użytkownicy tego podręcznika mogą się opierać na własnej kompetencji językowej. Zgodnie z tą intencją w niniejszym opracowaniu zostały uwzględnione również niektóre zadania zaczerpnięte ze zbioru opracowanego przez W. Gruszczyńskiego (por. W. Ałpatow i in., *Zbiór zadań z językoznawstwa*, przekład – opracowanie – adaptacja W. Gruszczyński, WSiP, Warszawa 1990), które są przez nas oznaczone gwiazdką (*).

W wymienionych wyżej podstawowych częściach tematycznych (pochodzenie języka polskiego, fonetyka i fonologia, fleksja, słowotwórstwo, składnia) testy i ćwiczenia ściśle korespondują z podręcznikiem naszego autorstwa; jest tak również w dziale zawierającym tematy egzaminacyjne. Uczący się może zatem na bieżąco sprawdzić, co już wie, czego się nauczył, a co wymaga jeszcze pracy. Nie ograniczamy się jednak wyłącznie do treści zawartych w wymienionym podręczniku. Wiemy przecież dobrze, że na zajęciach z gramatyki historycznej języka polskiego podejmuje się również zagadnienia – choćby przy okazji analiz tekstów staropolskich – z zakresu leksykologii historycznej. Dlatego też w niniejszym opracowaniu i te kwestie (w wyborze) zostały uwzględnione, a punktem odniesienia dla tego działu może być leksykon autorstwa Krystyny Długosz-Kurczabowej, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Jak to wynika z tytułu, *Gramatyka historyczna języka polskiego w testach, ćwiczeniach i tematach egzaminacyjnych* zawiera trzy typy pomocy dydaktycznych. Po pierwsze, są to testy wielokrotnego wyboru (z zestawem właściwych odpowiedzi), zróżnicowane pod względem stopnia trudności. Utrudnienia m.in. polegają na tym, że – niejednokrotnie – z czterech wariantowych odpowiedzi wszystkie są właściwe, czasem dwie lub trzy, czasem tylko jedna. Po drugie, są to ćwiczenia (testy otwarte) również zaopatrzone w odpowiedzi. Po trzecie, są to przykładowe tematy egzaminacyjne, których zadaniem jest zwrócenie uwagi na najważniejsze problemy i potrzebę umiejętności syntetyzowania treści, podczas gdy testy i ćwiczenia kładą nacisk na wiadomości szczegółowe i umiejętności analizy.

Mamy nadzieję, że nasze opracowanie będzie pomocne także w nabywaniu i doskonaleniu szerszej umiejętności – umiejętności logicznego myślenia, która w językoznawstwie diachronicznym jest niezbędna.

Warszawa, kwiecień 2005 r.

*Krystyna Długosz-Kurczabowa
Stanisław Dubisz*

Rozdział I. Testy

1.1. Pochodzenie języka polskiego i metodologia badań

I.1.1. Nasi przodkowie Praindoeuropejczycy żyli:

- a) ok. 5000 lat temu;
- b) ok. 30 wieków przed Chrystusem;
- c) ok. 3 wieków p.n.e.;
- d) ok. 1500 lat p.n.e.

I.1.2. Czy wszystkie etniczne języki współczesnej Europy wywodzą się ze wspólnoty praindoeuropejskiej?

- a) tak, wszystkie;
- b) nie wszystkie – z wyłączeniem niderlandzkiego;
- c) nie wszystkie – z wyłączeniem fińskiego;
- d) nie wszystkie – z wyłączeniem fińskiego, węgierskiego, estońskiego, baskijskiego.

I.1.3. Wspólnota praindoeuropejska zróżnicowała się na następujące rodziny językowe:

- a) indyjskie, irańskie, ormiańskie, albańskie, romańskie, germańskie, bałto-słowiańskie, ugro-fińskie;
- b) tocharskie, indyjskie, irańskie, anatolijskie (hetyckie), tracko-ormiańskie, greckie, albańskie, italskie (romańskie), celtyckie, germańskie, bałtyckie, słowiańskie;
- c) tocharskie, indyjskie, tureckie, hetyckie, greckie, romańskie, germańskie, bałtyckie, słowiańskie;
- d) indyjskie, irańskie, ormiańskie, albańskie, ugro-fińskie, pruskie, celtyckie, bałtyckie, słowiańskie.

I.1.4. Ile współcześnie wyróżniamy rodzin języków ie.?

- a) 12;
- b) 9;
- c) 30;
- d) 2.

I.1.5. Najważniejsze zabytki pisane języków indoeuropejskich pochodzą z:

- a) XVIII w. p.n.e. – zabytki języka starohetyckiego;
- b) XXX w. p.n.e. – zabytki języka praindoeuropejskiego;
- c) XV w. p.n.e. – zabytki języka łacińskiego;
- d) II w. p.n.e. – zabytki języka bałto-słowiańskiego.

I.1.6. Najważniejsze zabytki pisane języka greckiego pochodzą z:

- a) XXX w. p.n.e.;
- b) XV w. p.n.e.;
- c) XII w. p.n.e.;
- d) II w. p.n.e.

I.1.7. Najwcześniejsze zabytki pisane języka łacińskiego pochodzą z:

- a) XX w. p.n.e.;
- b) V w. p.n.e.;
- c) II w. p.n.e.;
- d) II w. n.e.

I.1.8. Najwcześniejsze zabytki pisane języka prasłowiańskiego pochodzą z:

- a) III w. p.n.e.;
- b) III w. n.e.;
- c) VI w. n.e.;
- d) nie ma żadnych zabytków pisanych.

I.1.9. Z którego wieku pochodzą najwcześniejsze zapisy nazw własnych odnoszących się do terytorium języka polskiego?

- a) X w.;
- b) IX w.;
- c) XI w.;
- d) XII w.

I.1.10. Na podstawie jakiego kryterium wyodrębnia się języki centralne i peryferyjne?

- a) miejsca zamieszkania ich użytkowników;
- b) zmian językowych w pie. (języki satemowe i kentumowe);
- c) przestrzeni migracji ludów pie.;
- d) wewnętrznej struktury hierarchicznej.

I.1.11. Do jakiej wspólnoty językowej odnoszą się terminy: *języki peryferyjne*, *języki centralne*?

- a) indoeuropejskiej;
- b) bałto-słowiańskiej;
- c) prasłowiańskiej;
- d) prapolskiej.

I.1.12. Do grupy języków centralnych należą języki:

- a) tocharskie, anatolijskie, italskie, celtyckie, greckie, germańskie;
- b) indyjskie, irańskie, tracko-ormiańskie, albańskie, bałtyckie, słowiańskie;

- c) tocharskie, anatolijskie, indyjskie, irańskie, tracko-ormiańskie, albańskie;
- d) italskie, celtyckie, greckie, germańskie, bałtyckie, słowiańskie.

I.1.13. Co łączy wyrazy *gnoseologia* i *znawstwo*?

- a) znaczenie etymologiczne;
- b) pochodzenie;
- c) nic nie łączy tych wyrazów;
- d) paralelny rozwój pie. morfemu **g'no-*, w językach kentumowych kontynuowanego w formie *gno-*, a w satemowych – *zna-*.

I.1.14. Co łączy wyrazy *złoty* i *gulden*?

- a) znaczenie (nazwa pieniędzy);
- b) nic ich nie łączy – *złoty* jest wyrazem rodzimym; *gulden* – zapożyczonym; w *złotym* wystąpiła metateza, w *guldenie* – nie;
- c) paralelny rozwój tego samego pie. morfemu **gold-* jako *złot-* w języku polskim, satemowym, oraz *guld-* w języku niderlandzkim, kentumowym;
- d) paralelny rozwój semantyczny: ani złote, ani guldeny nie muszą być ze złota.

I.1.15. Który szereg ukazuje najlepiej stopnie pokrewieństwa języka polskiego z językami: ukraińskim, czeskim, francuskim, cygańskim, fińskim, łotewskim?

- a) polski – ukraiński – czeski – francuski – fiński – łotewski;
- b) polski – czeski – ukraiński – łotewski – francuski – cygański;
- c) polski – czeski – ukraiński – łotewski – fiński – francuski;
- d) polski – ukraiński – czeski – łotewski – francuski – fiński – cygański.

I.1.16. Który szereg ukazuje najlepiej stopnie pokrewieństwa języka polskiego z językami: rosyjskim, słowackim, słoweńskim, niemieckim, litewskim, estońskim?

- a) polski – słowacki – rosyjski – słoweński – litewski – niemiecki;
- b) polski – rosyjski – słowacki – słoweński – litewski – estoński;
- c) polski – rosyjski – słowacki – słoweński – litewski – estoński – niemiecki;
- d) polski – słowacki – rosyjski – słoweński – litewski – estoński – niemiecki.

I.1.17. Który szereg ukazuje najlepiej stopnie pokrewieństwa języka polskiego z językami: węgierskim, greckim, dolnołużyckim, litewskim i macedońskim?

- a) polski – litewski – dolnołużycki – macedoński – węgierski – grecki;

- b) polski – dolnołużycki – macedoński – litewski – grecki;
- c) polski – macedoński – litewski – dolnołużycki – grecki – węgierski;
- d) polski – dolnołużycki – litewski – macedoński – węgierski – grecki.

I.1.18. Proszę uszeregować według stopnia pokrewieństwa z językiem polskim następujące języki: 1) macedoński, 2) fiński, 3) litewski, 4) dolnołużycki, 5) rumuński, 6) albański, 7) cygański:

- a) 4, 1, 3, 5, 6, 7; 2 – nie jest spokrewniony z językiem polskim;
- b) 1, 4, 3, 5, 6; 2, 7 – nie są spokrewnione z językiem polskim;
- c) 1, 4, 3, 2, 5, 6, 7;
- d) 1, 3, 4, 2, 5, 6, 7.

I.1.19. Skoro „Polak, Węgier – dwa bratanki [...]”, to czy języki: polski i węgierski należą do tej samej rodziny językowej?

- a) tak, należą do tej samej rodziny językowej;
- b) tak, ale tworzą specjalną rodzinę, zwaną ligą językową;
- c) tak, ale języki te łączy pokrewieństwo drugiego stopnia;
- d) nie, nie należą do tej samej rodziny językowej.

I.1.20. Z jakich elementów składał się hipotetyczny system fonetyczny języka pie.?

- a) samogłosek i spółgłosek;
- b) samogłosek, spółgłosek, sonantów;
- c) samogłosek, spółgłosek, sonantów i dyftongów;
- d) samogłosek, spółgłosek, sonantów, dyftongów i tryftongów.

I.1.21. Przez ile wieków istniała wspólnota prasłowiańska?

- a) 6;
- b) 12;
- c) 10;
- d) 20.

I.1.22. Kiedy istniała wspólnota prasłowiańska?

- a) przed narodzeniem Chrystusa;
- b) po narodzeniu Chrystusa;
- c) na przełomie epok: kilka wieków przed Chrystusem i kilka wieków po Chrystusie;
- d) w czasach przedhistorycznych, bliżej nieokreślonych.

I.1.23. Proszę określić relację języka polskiego do scs-u:

- a) scs jest przodkiem języka polskiego, jego prajęzykiem;
- b) scs i język polski miały wspólny prajęzyk – prasłowiański;

- c) scs jest językiem sztucznym, stworzonym przez Cyryla i Metodego, nie pozostaje więc w żadnym związku pokrewieństwa z polszczyzną;
- d) scs jest „starszym bratem” języka polskiego, ponieważ został zapisany o ponad 2 wieki wcześniej niż polski i reprezentuje południowosłowiańską rodzinę językową, a polski – zachodniosłowiańską.

I.1.24. Czym język scs różni się od języka polskiego?

- a) czasem powstania (jest wcześniejszy: starszy niż polski);
- b) zakresem użycia i sposobem funkcjonowania (jest językiem liturgicznym cerkwi, występuje w wersji pisanej);
- c) scs należy do języków południowosłowiańskich, a język polski do zachodniosłowiańskich;
- d) scs jest językiem liturgicznym, a polski – etnicznym.

I.1.25. Od którego roku datuje się epoka piśmienna języka polskiego?

- a) 966;
- b) 1000;
- c) 1136;
- d) 1242.

I.1.26. Dlaczego Słowianie posługują się różnymi alfabetami?

- a) ponieważ Słowianie byli indywidualistami i z łatwością wymyślili sobie różne alfabety;
- b) ponieważ Słowianom wschodnim bliższy był alfabet grecki, a Słowianom zachodnim – łaciński;
- c) ponieważ pismo pojawiło się u Słowian w następstwie przyjęcia chrześcijaństwa, a rodzaj pisma był ściśle związany z obrządkiem religijnym; Słowianie obrządku rzymskiego posługiwali się pismem łacińskim, tzw. łacinką; Słowianie obrządku greckiego przyswoili sobie pismo greckie, które po przekształceniu w cyrylicę było w użyciu u wszystkich Słowian prawosławnych;
- d) Słowianie mieli jeden wspólny alfabet, który w ciągu wieków stopniowo się różnicował – każdy naród ma dziś własny język i alfabet.

I.1.27. Czym można wytłumaczyć oboczność nagłosowych sylab w wyrazach: *orać* – *rola* – *radło*?

- a) różną etymologią tych wyrazów;
- b) chronologią ich powstania;
- c) dziedzictwem prasłowiańskim;
- d) zapoczątkowaną w psł. metatezą *orT*; stąd *orać* ← **orati* (tzn. brak metatezy przed samogłoską); *rola* ← **orlja* (tzn. metateza *orT* pod

intonacją opadającą); *radło* ← **ordlo* (tzn. metateza *orT* pod intonacją wzrastającą).

I.1.28. O czym informują postacie fonetyczne imion *Włodek*, *Władek*, *Wołodia*?

- a) o tym, że należą one do różnych języków: *Władek* jest genetycznie polskim antroponimem; *Włodek* i *Wołodia* – są innosłowiańskie;
- b) o różnych kontynuantach prasłowiańskiej grupy *TolT*: zachodniosłowiańska *TloT* (*Włod-ek*); południowosłowiańska *TlaT* (*Wład-ek*) oraz wschodniosłowiańska *TołT* (*Wołod-ia*);
- c) jako nazwy te imiona nie informują o niczym, a ich podobieństwo fonetyczne jest przypadkowe;
- d) o sposobie spieszceń imion dwuczłonowych.

I.1.29. Czym różnią się nazwy miejscowe *Włodzisław* i *Władysławowo*?

- a) postacią fonetyczną (różny rozwój grupy **TolT*);
- b) postacią słowotwórczą (różne formanty: *-jъ* we *Włodzisław* oraz *-ovo* we *Władysławowo*);
- c) różnym rodzajem gramatycznym;
- d) różną etymologią, historią.

I.1.30. Jakie są kryteria periodyzacji dziejów języka polskiego?

- a) filologiczne;
- b) historycznojęzykowe;
- c) historyczno-polityczne;
- d) historycznoliterackie (piśmiennicze).

I.1.31. Gdzie znajduje się pierwsze zdanie polskie?

- a) w *Kronice Thietmara*;
- b) w *Bulli gnieźnieńskiej*;
- c) w *Księdze henrykowskiej*;
- d) u *Geografa Bawarskiego*.

I.1.32. *Roty sądowe* są to:

- a) najstarsze zabytki języka polskiego zawierające zeznania świadków, składane podczas przewodów sądowych, ujęte w krótkie formuły, które – ze względu na powtarzalność – są nazywane *rotami* (por. łac. *rota* ‘koło’, *rotare* ‘wirować’);
- b) rozprawy sądowe (i protokoły z nich) dotyczące wojska (por. niem. *Rotte* ‘oddział wojska’);
- c) teksty wyroków sądowych (por. *rota* – dawniej: ‘koło’ używane przy torturach);
- d) kodeksy prawne, zawierające najczęściej stosowane przepisy prawne.

I.1.33. *Kazania świętokrzyskie* to:

- a) zbiór kazań staropolskich wygłaszanych w kościele św. Krzyża;
- b) zbiór oryginalnych opowiadań o życiu świętych, np. św. Katarzyny, św. Michała, św. Mikołaja, św. Błażeja, o trzech królach;
- c) rękopiśmienny zbiór kazań akademickich wszytych w oprawę księgi, pochodzącej z biblioteki klasztornej na Świętym Krzyżu w Małopolsce;
- d) XIV-wieczny zabytek języka polskiego, odnaleziony przez A. Brücknera w petersburskiej Bibliotece Publicznej w końcu XIX w.

I.1.34. *Psalterz puławski* to:

- a) zbiór liryki dworskiej powstałej w Puławach w XVI w.;
- b) zbiór pieśni religijnych wzorowanych na psalmach;
- c) przekład psalmów z przełomu XIV i XV w.;
- d) rękopiśmienny polski przekład *Księgi Psalmów Starego Testamentu*, pochodzący z przełomu XV i XVI w.

I.1.35. *Psalterz floriański* to:

- a) jeden z najdawniejszych tekstów drukowanych o tematyce religijnej;
- b) rękopis z końca XIV w., którego autorem był św. Florian;
- c) najstarszy rękopiśmienny przekład starotestamentowej *Księgi Psalmów* z końca XIV w., dokonany przez anonimowych tłumaczy;
- d) staropolski zabytek zawierający teksty psalterzowe w języku łacińskim, polskim, niemieckim, przechowywany w bibliotece zakonnej w St. Florian w Austrii.

I.1.36. Najstarsze zabytki rękopiśmienne w małopolskiej odmianie regionalnej polszczyzny to:

- a) *Bulla gnieźnieńska, Kazania świętokrzyskie, Psalterz floriański, Żywot Błażeja, Legenda o św. Aleksym*;
- b) *Kazania świętokrzyskie, Psalterz floriański, rotty krakowskie, Żywot Błażeja, Biblia królowej Zofii, Psalterz puławski*;
- c) *Kazania świętokrzyskie, Kodeks Świętosławów, Legenda o św. Aleksym, Żywot Błażeja, Psalterz floriański, Psalterz puławski*;
- d) *Kazania świętokrzyskie, Biblia szaroszpatacka, wiersz Słoty O zachowaniu się przy stole, Psalterz puławski*.

I.1.37. Jakie są najstarsze mazowieckie zabytki rękopiśmienne?

- a) wiersz Słoty *O zachowaniu się przy stole, Kodeks Świętosławów, Legenda o św. Aleksym, Posłuchajcie bracia miła, Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią*;

- b) *O zachowaniu się przy stole, Żywot św. Błażeja, Legenda o św. Aleksym, Psalterz puławski, Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią;*
- c) *Bulla gnieźnieńska, Biblia szarospatacka, Psalterz floriański, Kodeks Świętosławów;*
- d) *Legenda o św. Aleksym, Biblia królowej Zofii, Żywot Błażeja, wiersz Słoty, Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią.*

I.1.38. Jak można wyjaśnić tytuły *Biblia królowej Zofii* oraz *Biblia szarospatacka*, nadane XV-wiecznemu przekładowi *Starego Testamentu*?

- a) *Biblia królowej Zofii* tłumaczy się tym, że zachował się fragment przekładu mówiący o tej świętej; natomiast *Biblia szarospatacka* tłumaczy się miejscem spisywania przekładu;
- b) tytuł *Biblia królowej Zofii* został nadany temu przekładowi dlatego, że był on sporządzany dla królowej Zofii, żony Władysława Jagiełły, natomiast *Biblia szarospatacka* wzięła swą nazwę od węgierskiej miejscowości Sáros-Patak, w której był przechowywany;
- c) oba tytuły dotyczą różnych fragmentów tego dzieła i wiążą się z nazwami własnymi sponsorów przekładu;
- d) oba tytuły odnoszą się do różnych ksiąg *Starego Testamentu*.

I.1.39. Proszę wskazać właściwą definicję terminów *satem* i *kentum*:

- a) *satem* = centrum; *kentum* = peryferia;
- b) *satem* = 'sto' w języku awestyjskim, *kentum* = 'sto' w języku łacińskim;
- c) *satem* i *kentum* to nazwy liczebnika 'sto' w języku awestyjskim i łacińskim, które stały się skrótową nazwą odmian dialektalnych języka pie., wydzielonych ze względu na odmienny sposób przeprowadzenia redukcji spółgłosek tylnojęzykowych;
- d) umowne określenia języków centralnych (*satem*) i peryferyjnych (*kentum*).

I.1.40. Wyraz *przód* kontynuuje psł. **perdǔ*. Który z poniższych szeregów wskazuje właściwą kolejność procesów fonetycznych w tym wyrazie?

- a) **perdǔ* → **pordǔ* → **pr'od* → *přōd* → *pród*;
- b) **perdǔ* → **predǔ* → **pr'odǔ* → *přōd* → *pród* → *přód* (*přud*);
- c) **perdǔ* → **předǔ* → **před* → *přód*;
- d) **perdǔ* → **peredǔ* → **predǔ* → **předǔ* → **pród*.

I.1.41. Proszę wskazać właściwą definicję terminu *rekonstrukcja* wyrazu:

- a) *rekonstrukcja* wyrazu to przedstawienie jego praformy;
- b) *rekonstrukcja* wyrazu to odtworzenie wyrazu, który już nie istnieje;
- c) *rekonstrukcja* wyrazu to odbudowanie wyrazu na podstawie zachowanych fragmentów;

- d) *rekonstrukcja wyrazu* to 1) budowanie hipotetycznej struktury wyrazowej z danej epoki na podstawie znajomości reguł rozwojowych tego języka i zachowanych form tego wyrazu; 2) odtworzony w ten sposób wyraz.

I.1.42. Proszę zrekonstruować psł. postać wyrazu *wieś* i wskazać w układzie chronologicznym procesy fonetyczne, które w nim zaszły.

Uwaga: przy rekonstrukcji należy uwzględnić: prawo sylaby otwartej, prawo korelacji miękkości oraz istniejącą w języku polskim oboczność *e* : *ø*, tzn. *v'ēs* : *vši*.

- a) **vesb* – zanik jeru w pozycji słabej i palatalizacja wygłosowej spółgłoski;
- b) **vʙsb* – wokalizacja jeru mocnego twardego, zanik jeru słabego i palatalizacja *s* przez jer miękki;
- c) **vʙsb* – palatalizacja *s* przez jer miękki, palatalizacja *v* i wokalizacja jeru miękkiego mocnego, zanik wygłosowego jeru słabego;
- d) **vʙsb* – wokalizacja jeru twardego mocnego i zanik słabego; wyrównanie analogiczne.

I.1.43. Proszę zrekonstruować psł. postać wyrazu *dróżka* i wskazać w układzie chronologicznym procesy fonetyczne, które w nim zaszły.

Uwaga: przy rekonstrukcji tego wyrazu należy uwzględnić, że jest to zdrobnienie od *droga*; polskiemu *droga* odpowiada m.in. czes. *draha* i ros. *doroga*.

- a) **drogʙka* – zanik jeru słabego i wydłużenie kompensacyjne samogłoski *ō*, ścieśnienie *ō* w *ó* po zaniku iloczasu;
- b) **dorgʙka* – metateza typu *TorT* w *TroT*, zanik jeru i wydłużenie *ō*, następnie ścieśnienie do *ó*;
- c) **drožʙka* – zanik jeru słabego miękkiego, wydłużenie i ścieśnienie *o*;
- d) **dorgʙka* – metateza *dorg* w *drog*; I palatalizacja *gʙ* w *žʙ*; zanik jeru słabego miękkiego i wydłużenie zastępcze *ō* po zaniku iloczasu; ścieśnienie *o* do *ó*, a w dobie npol. do *u*.

I.1.44. Proszę zrekonstruować psł. postać wyrazu *główka* i wskazać w układzie chronologicznym procesy fonetyczne, które w nim zaszły.

Uwaga: przy rekonstrukcji tego wyrazu warto pamiętać, że: formant *-ka* ← **-ʙka*, 2) polskiemu *głowa* odpowiada np. ros. *golová* oraz czes. *hlava*,

3) należy uwzględnić formę D. lmn. *glówek*.

- a) **glonʙka* – zanik jeru w pozycji słabej oraz wydłużenie zastępcze, ścieśnienie samogłoski długiej *o* w *ó*;
- b) **golʙka* ← **golva* + *-ʙka* – metateza, monoftongizacja dyftongu *aʙ*, wydłużenie *o* i ścieśnienie do *ó*;

- c) **golv̥ka* – metateza typu *TolT* w *TloT*: *glov̥ka*, zanik jeru słabego i wydłużenie kompensacyjne: *glōwka*; ścieśnienie *ō* do *ó*, a następnie do *u*;
- d) **golva̯ka* – monoftongizacja dyftongu *a̯*, metateza, wydłużenie zastępcze, obniżenie artykulacyjne *ō* do *ó*.

I.1.45. Proszę zrekonstruować psł. postać wyrazu *glōwny* i wskazać w układzie chronologicznym procesy fonetyczne, które w nim zaszły (por. odpowiedniki innosłowiańskie, np. czes. *hlavni*, scs *glav̥n̥*, ukr. *hołovnýj*).

- a) **golv̥n̥jb* – metateza *golv-* w *-glōw-*; zanik *̥* i wydłużenie *o* do *ō*; kontrakcja *-v̥jb* do *y*; ścieśnienie długiego *ō* do *ó*, a następnie do *u*;
- b) **holv̥n̥* – metafaza *-holv-* w *-hlōw-*, udźwięcznienie nagłosowego *h* do *g*, skąd *glōv-*; przejście *-n̥* w *-ny* → *glōwny*;
- c) **golv̥n̥jb* – zanik i wokalizacja jerów, przestawka, wydłużenie *o* i ścieśnienie do *ó*;
- d) **glōwa* + *-ny* – regularna derywacja przymiotnikowym formantem *-ny*.

I.1.46. Proszę zrekonstruować psł. postać wyrazu *świat* i wskazać w układzie chronologicznym procesy fonetyczne, które w nim zaszły (należy uwzględnić psł. prawa sylaby otwartej oraz korelacji miękkości, a także współczesną formę Msc. lp.).

- a) **svēt* – przegłos *ě* do *a*, palatalizacja *sv* → *śv*';
- b) **svet̥* – zanik jeru, wydłużenie zastępcze *e* do *a*;
- c) **svět̥* – palatalizacja grupy *sv* przez *ě*; przegłos *ě* w *a*, zanik jeru wygłosowego; wydłużenie kompensacyjne *a*, kontynuacja tej samogłoski w postaci *a* jasnego;
- d) **svět̥* – zanik jeru wygłosowego, przegłos *ě* w *a*.

I.1.47. Proszę zrekonstruować psł. postać wyrazu *świetny* i wskazać w układzie chronologicznym procesy fonetyczne, które w nim zaszły (należy pamiętać, że *-ny* ← *-n̥n̥jb*).

- a) **svat̥n̥jb* – kontrakcja *-v̥jb* w *y*; palatalizacja *tb*, wyrównanie analogiczne tematu *świat* w *świet-*;
- b) **svět̥n̥jb* – kontrakcja *-v̥jb* w *y*; zachowanie prawa korelacji miękkości: *sv* + *ě* → *śv'e* oraz *tb* → *t'*; zanik jeru w pozycji słabej, dyspalatalizacja *t'* w *t* w grupie *tn*;
- c) **świet̥n̥jb* – rozwój jerów w pozycji słabej i w sąsiedztwie *j*;
- d) **svět̥n̥jb* – palatalizacja *t* przez *̥*, ściągnięcie *-v̥jb* w *y*, wyrównanie analogiczne *świećny* w *świetny*.

I.1.48. Proszę przedstawić w układzie chronologicznym kolejne fazy rozwojowe psł. wyrazu **vbs̥ka*.

- a) **vbs̥ka* – wokalizacja jeru mocnego i zanik jeru słabego: *v'eska*, przegłos: *v'oska*;
- b) **vbs̥ka* – wokalizacja jeru mocnego i zanik jeru słabego: *v'eska*; wyrównanie analogiczne do form z przegłosem *v'oska*;
- c) **vbs̥ka* – wokalizacja jeru mocnego w *o*, zanik jeru słabego: *v'oska*;
- d) **vbs̥ka* – nieregularny przegłos *ɔ* przed przedniojęzykową *s* oraz zanik jeru słabego *ɐ*: *v'oska*.

I.1.49. Proszę przedstawić w układzie chronologicznym kolejne fazy rozwojowe psł. wyrazu **kozɫɫkɐ*.

- a) **kozɫɫkɐ* → *koz'lek* (zanik jeru wygłosowego i wokalizacja mocnego *ɐ* w *e*; miękkość *z'* po zaniku *ɐ*), wyrównanie analogiczne do formy podstawowej *kożoł*, w którym *'o* pochodzi z tzw. fałszywego przegłosu, stąd *kożolek*;
- b) **kozɫɫkɐ* → *koz'lek* (rozwój jerów); pod wpływem wyrównań tematycznych do przypadków zależnych, np. **kozɫɫka* → *kożelka*, powstaje *kożelek*, wyrównanie do form z przegłosem, czyli tzw. fałszywy przegłos: *kożolek*;
- c) **kozɫɫkɐ* → *koziółek*; nieregularna wokalizacja jeru miękkiego w *o* z poprzedzającą spółgłoską miękką;
- d) **kozɫɫkɐ* → zanik jeru wygłosowego oraz wokalizacja jeru twardego i miękkiego.

I.1.50. Proszę przedstawić w układzie chronologicznym kolejne fazy rozwojowe psł. wyrazu **pɐs̥kɐ*.

- a) **pɐs̥kɐ* – regularny rozwój jerów: *p'sek*; dyspalatalizacja *p's* w *ps*, skąd *psek* – poświadczony w tekstach; pod wpływem form tematów przypadków zależnych, np. *pɐs̥ka* → *p'eska* upowszechnia się temat M. *piesek*;
- b) **pɐs̥kɐ* – nieregularna wokalizacja sąsiadujących ze sobą jerów: *piesek*;
- c) **pɐs̥kɐ* – *piesek* to regularny derywat od wyrazu *pies*, utworzony formantem *-ek*; por. *lis* – *lisek*, *pas* – *pasek*;
- d) **pɐs̥kɐ* – błędna rekonstrukcja zamiast *p'es̥kɐ*.

Rozdział I. Testy

I.2. Fonetyka

I.2.1. Jakie są kryteria klasyfikacji samogłosek przedpolskiego systemu wokalicznego?

- a) iloczas, rezonator nosowy, poziomy ruch języka, pionowy ruch języka, układ warg;
- b) iloczas, rezonator nosowy, rezonator ustny, układ warg;
- c) iloczas, intonacja, rezonator nosowy, rezonator ustny, układ warg;
- d) rezonator nosowy, poziome ruchy języka, pionowe ruchy języka, układ warg.

I.2.2. Z jakich elementów składał się przedpolski system wokaliczny?

- a) z monoftongów i sonantów;
- b) z monoftongów, dyftongów i sonantów;
- c) z monoftongów, jerów, sonantów i głosek sonornych;
- d) z samogłosek i sonantów.

I.2.3. Który szereg wyrazów może ilustrować stan języka polskiego, świadczący o zniesieniu prawa korelacji miękkości?

- a) *vodę, v'odę, mara, m'ara, ćeń, ten, ton;*
- b) *v'ożę, vozy, p'asek, pasek, sen, šeń, zęby, żęby;*
- c) *v'eże, heše, vuz, nos, přez, řeka;*
- d) *ta, słowa, p'iše, mądry, syn.*

I.2.4. Na czym polega nieregularność fonetyczna w wyrazie *poziomka*?

- a) zaszedł przegłos przed spółgłoską wargową;
- b) zaszedł tzw. fałszywy przegłos;
- c) został utworzony rzeczownik od wyrażenia syntaktycznego *po ziemi* i wymiana *e : o* jest nieregularnym współformantem;
- d) wszystkie procesy fonetyczne w tym wyrazie są regularne.

I.2.5. Dlaczego nie zaszedł przegłos w wyrazach *ścienny* (ale: *ściana*), *wierny* (ale: *wiara*)?

- a) zaszedł w dobie stpol., ale wycofał się w npol.;
- b) nie mógł zajść, ponieważ przymiotnikowy formant miał postać *-ьнъ*, tzn. palatalizował spółgłoskę rdzenną, nie było więc warunków do przegłosu;
- c) w wyniku analogii;
- d) pod wpływem dialektu małopolskiego.

I.2.6. Dlaczego nie zaszedł przegłos w wyrazach *zmienny* (ale: *zmiana*), *letni* (ale: *lato*)?

- a) ponieważ nie było warunków do przegłosu;
- b) pod wpływem języka czeskiego;
- c) pod wpływem dialektu małopolskiego;
- d) zaszedł, ale później się wycofał.

I.2.7. Która forma jest historycznie regularna: o *wietrze* czy o *wiatrze*?

- a) o *wietrze*;
- b) o *wiatrze*;
- c) obie są regularne fonetycznie;
- d) obie są nieregularne fonetycznie.

I.2.8. Czym są spowodowane oboczności *na miotle* – *na mietle*?

- a) przegłosem;
- b) wyrównaniem analogicznym: *na miotle*, bo: *miotła*, *miotły*, *miotłę*...
- c) zróżnicowaniem dialektalnym;
- d) zróżnicowaniem chronologicznym; *na mietle* jest wcześniejsze.

I.2.9. Która forma jest historycznie regularna: w *wiedrze* czy w *wiadrze*?

- a) w *wiedrze*;
- b) w *wiadrze*;
- c) obie formy są regularne fonetycznie;
- d) obie formy są nieregularne fonetycznie.

I.2.10. Jakie znaczenie dla ustalenia chronologii przegłosu mają wyrazy *Piotr*, *anioł*, *kościół*?

- a) nie mają żadnego znaczenia, ponieważ są to wyrazy zapożyczone;
- b) ponieważ są to wyrazy zapożyczone w X w. (związane z początkami chrześcijaństwa), a dokonał się w nich przegłos, wynika więc z tego wniosek, że w czasie ich przyswajania, tzn. w X w., przegłos był już wiskiem żywym;
- c) w podanych wyrazach nie zaszedł przegłos prawdziwy, lecz tzw. fałszywy, o niepewnej chronologii;
- d) podane wyrazy zostały zapożyczone za pośrednictwem czeskim, w postaci fonetycznej właściwej temu językowi; nie mogą więc stanowić podstawy do ustalenia polskich procesów fonetycznych.

I.2.11. Na czym polegało zniesienie prasłowiańskiego prawa korelacji miękkości?

- a) na dyspalatalizacji samogłosek przednich;
- b) na dyspalatalizacji samogłosek tylnych;

- c) na możliwości występowania miękkiej samogłoski przed miękką spółgłoską;
- d) na możliwości występowania po spółgłosce palatalnej samogłoski tylnej, np. *m'-ara*, oraz samogłoski przedniej po spółgłosce twardej, np. *s-en*.

I.2.12. W czym przejawiała się prasłowiańska zasada korelacji miękkości?

- a) samogłoska miękka występowała przed spółgłoską miękką;
- b) samogłoska miękka musiała występować po spółgłosce miękkiej (ponieważ ją palatalizowała), a po twardej spółgłosce mogła występować tylko samogłoska twarda;
- c) już w prasłowiańszczyźnie istniały upodobnienia pod względem miękkości;
- d) istniały samogłoski przednie, czyli miękkie, oraz tylne, czyli twarde.

I.2.13. Jakie były skutki przegłosu?

- a) zniesienie prawa sylaby otwartej;
- b) zniesienie prawa korelacji miękkości;
- c) zniesienie iloczasu;
- d) fonologizacja miękkości spółgłosek.

I.2.14. Termin *fonologizacja miękkości* jest stosowany na oznaczenie:

- a) powstawania miękkich fonemów w wyniku palatalizacji przez *j*, np. *duša* ← **duxja*;
- b) powstawania miękkich fonemów w wyniku prasłowiańskich palatalizacji spółgłosek tylnojęzykowych, np. *ręczny* ← **rǫkъnъjъ*;
- c) powstawania miękkich fonemów w wyniku polskiej palatalizacji, np. *ręk'i* ← *rǫky*;
- d) powstawania samodzielnego fonemu palatalnego w wyniku przegłosu, np. *v'ěra* → *v'ara*.

I.2.15. Proszę wskazać szereg zawierający wyrazy z alternacjami samogłoskowymi, będącymi wynikiem przegłosu:

- a) *n'ěć* : *n'osę*; *zb'ěre* : *zb'orę* ; *zb'ory*;
- b) *pleće* : *plotę* ; (*roz*)*platam*; *v'eże* : *v'ożę*;
- c) *pleść* : *plotka* : *plotek*; *m'ěre* : *m'ara* : *mara*;
- d) *v'ěź* : *v'ożę* ; *vożę*; *dońěć* : *doność* : *donašam*.

I.2.16. Który z zapożyczonych wyrazów *anioł* (← łac. *angelus*) czy *diabeł* (← łac. *diabolus*) może być pomocny w ustaleniu chronologii przegłosu?

- a) żaden nie może być pomocny, ponieważ nie były znane w polszczyźnie w czasach dokonywania się przegłosu;